

Könyvszemle

A miltoni kozmosz – itthon

Shakespeare-rel ellentétben, John Milton sohasem épült be szervesen a magyar irodalmi köztudatba. Természetesen a nálunk használatos világirodalmi kánonban magasan jegyzik, de a magyar anglisztika és modern filológia viszonylag keveset foglalkozott vele, és művei is csak részben hozzáférhetőek nyelvünkön. *Az elveszett Paradicsom*-nak három fordítása is készült, a Jánosy István-féle utolsó teljesen rendben van, *A küzdő Sámson* is hozzáférhető modern átköltésben, de *A visszanyert Paradicsom* csak Bessenyei Sándor 18. századi, franciából készült próza fordításában áll rendelkezésre. Abban az időben egyébként inkább Milton, a teológus és politikus jelent meg a magyar szellemi horizonton, és Madách nemzedékéig kellett várni, hogy *Az elveszett Paradicsom* költői nagyságát felismerjék.

A hazai filológia lassan kezdi behozni hátrányát; az elmúlt évtizedben több doktori disszertáció is született Milton költészetéről (a kötetet szerkesztő Itzès Gábor és Péti Miklósé, illetve a kötetben ugyancsak szereplő Zámboné Kocic Larisáé). A hazai Milton-recepció csúcsát minden bizonnyal az a nagyszabású konferencia jelenti, melyet 2008-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Angol Tanszéke a Magyar Anglisztikai Társaság és az Iparművészeti Múzeum közreműködésével rendezett a költő születésének 400. évfordulója alkalmából. Ezen a nemzetközi Milton-kutatás számos élvonalbeli reprezentánsa

megjelent, ugyanakkor felvonult a magyar anglisztika is, a szenioroktól a legfiatalabb Milton-kutatókig. A konferencia reprezentatív válogatása az itt ismertetendő angol nyelvű kötet, amely kétségtelenül fontos hozzájárulás a nemzetközi Milton-szakirodalomhoz, és elhelyezi a magyar tudósokat is ezen az illusztris térképen, ugyanakkor kérdés, hogy a magyar világirodalmi közgondolkodáshoz mennyiben tud hozzájárulni, lévén idegen nyelvű és kis példányszámban kiadott.

De most inkább a kötet erényeiről, mert hibáit gyakorlatilag nem is találni. A huszonöt válogatott tanulmányt két nagy egységbe rendezték a szerkesztők: *Milton* és *Through the Centuries*. Az első részben szöveginterpretációk, értelmezések, összehasonlító elemzések vannak, melyek új szempontokat vetnek fel az ismert művekkel kapcsolatban, és ráirányítják a figyelmet a kevésbé vitatott munkákra. A második részben a Milton-befogadás különböző aspektusainak feltárását találjuk, európai horizonton, szétterülve az időben egészen napjainkig, illetve a miltoni költészet és a képzőművészet egymásra hatásában.

A kötet tanulmányait Marshall Grossman, az azóta tragikus hirtelenséggel elhunyt szaktekintély írása nyitja – a viszonylag keveset elemzett – *A visszanyert Paradicsom* és *A küzdő Sámson* teológiai és eszmetörténeti kontextusának feltárásával. Egy másik jól ismert Milton-kutató, Joseph A. Wittreich (New York) ugyancsak *A visszanyert Paradicsom* elemzésével bizonyítja, hogy ez a mű mit sem veszített

aktualitásából, sőt... Ebben a részben a legtöbb tanulmány *Az elveszett Paradicsom*-mal foglalkozik. Itzész Gábor (Semmelweis, Budapest) a miltoni kozmosz struktúrájáról és természetéről értekezik, a tajvani Chia-Yin-Huang ugyancsak *Az elveszett Paradicsom* geográfiájáról és helyeiről. Palatinus Dávid Levente (Piliscsaba/*Ružomberok*) a test, a nyelv és az érzékelés szerepét vizsgálja az eposzban, Gilles Sambras (Reims) Isten monarchiájának természetéről értekezik, Mary Fenton (Western Carolina, Cullowhee, USA) pedig Sátán bosszújának motivációit kutatja. Vladimir Brljak (Warwick/Zágráb) a nagy eposz lehetséges allegorikus olvasatait veszi számba, Robert Barham (North Carolina, Chapel Hill) pedig a meggyőzés retorikáját. Két tanulmány foglalkozik műfaji/strukturális kérdésekkel: Emma Annette Wilson (Pittsburgh, USA) az egyes énekek előtti summázásokat elemzi, Fabiny Tibor (KGRE, Bp.) pedig a műben előforduló imákat. E rész zárásaként Richard Rambuss (Brown, Providence,) Milton „elhibázott” sorait és megoldásait magyarázza.

A második rész szerzőgárdája még inkább nemzetközi. Péter Ágnes (ELTE, Budapest) a magyar Milton-recepcióból választott ki két esettanulmányt: a katolizált-zsidó Szerb Antal és a protestáns Ravasz László olvasatát, ám eközben elegánsan végigtekint a magyar Milton-befogadás teljes történetét. Angelica Duran (Stanford, USA) a spanyolok Milton-élményét foglalja össze, Joan Blythe (Kentucky, Lexington, USA) Napóleon és Chateaubriand Miltonhoz való viszonyát értelmezi, Paul Richard Blum (Loyola U. Maryland, Baltimore, USA) pedig René Girard Sátán-értelmezését mutatja be.

Az összehasonlító irodalomtörténet műfajába tartozik Péti Miklós (KGRE, Budapest) cikke, aki Homérosz Miltonra tett ha-

tásával foglalkozik, illetve Petróczi Éva (KGRE, Budapest), aki egy Milton-elégia puritán feloldozását mutatja be. További összehasonlító elemzéseket vonultat fel Warren Chernaik (London, UK), aki a Milton-kortárs misztikus költő, Thomas Traherne költészetét vizsgálja, illetve Marlene R. Edelstein (Koppenhága, Dánia), aki a *Comus* (Milton lírai maszkjátéka) 18. századi recepciójával foglalkozik.

A miltoni költészet és különböző korok vizuális művészetét vetik össze a kötet utolsó tanulmányai. Charles Moseley (Cambridge, UK) a tájképfestés és a művészeti ideológia felől közelít az elveszett Édenhez, Stuart Silars (Bergen, Norvégia) pedig Milton természetfestését értelmezi John Baptist Medina 17. századi festő, illetve a preromantikus William Blake szemszögéből. Két fiatal magyar kutató tanulmánya zárja a kötetet: Kocic Larisa az angyalok reprezentációját tipologizálja a korabeli művészet segítségével; Kovács Anna Zsófia impozáns szemlében tekinti át a romantikában oly népszerű toposz, „Milton eposzát diktálja lányainak” megjelenítéseit a svájci-angol Füsslitől (Fuseli) a magyar Munkácsyig.

A kötet egésze minden szempontból imponáló. A tanulmányok magas színvonalúak, a szerkesztés példaszerű. A kötet apparátusa is tiszteletet ébreszt: pontos irodalomjegyzékek, rövidítésjegyzékek s jó minőségben reprodukált, az olvasást nagyban segítő illusztrációk. A színes táblák e műfajban külön bónuszt jelentenek. Index már nem került a könyvbe, de ez tanulmánygyűjteménynél megbocsátható. (*Gábor Itzész – Miklós Péti eds.: Milton Through the Centuries. Budapest: Károli Books / L'Harmattan, 2012. 337 p., 12 ffillusztráció és 22 színes tábla*)

Szőnyi György Endre
Szegedi Tudományegyetem, Szeged,
Közép-európai Egyetem, Budapest)

Egy új tudomány midlife crisis-a

Pléh Csaba 1998-ban írt egy tankönyvet *Bevezetés a megismeréstudományba* címmel. Amikor tizennégy éve ezt a könyvet ugyancsak a *Magyar Tudomány*-nak recenzáltam, a cikk végén a következőket írtam: „Pléh Csaba könyve voltaképpen egy 1994-es előadás-sorozat szerkesztett szövege, így a kognitív tudomány 1994-es állását tükrözi. Ám e tudomány igen dinamikus változása miatt érdemes volna körülbelül ötévente az újabb eredmények és irányzatok figyelembevételével átdolgozni és újra kiadni”. Őszintén szólva nem nagyon gondoltam, hogy ez valaha is meg fog történni, de Pléh idén megjelent könyve, *A megismeréskutatás alapjai* éppen ennek a korábbi műnek az elmúlt év fejleményeinek tükrében átdolgozott és kibővített kiadása.

Az eredeti recenzíóm címe az volt, hogy *Egy új tudomány születése*; a kognitív tudomány a kilencvenes években ha nem is újszülött, de talán tinédzser korban volt. Akkoriban a klasszikus kognitivisták „első generációs” megismeréstudomány tekintélye elleni lázadás jellemezte ezt a friss tudományágot. Azóta sokat változott a helyzet. Ha a kilencvenes éveket tinédzserlázadásként lehet leírni, akkor a kognitív tudomány mai állapotára a *midlife crisis* talán a legtalálóbb címke.

A *midlife crisis*-nak nincs bevett magyar fordítása: azt a negyvenes-ötvenes éveinkben bekövetkező változást jelöli, amikor a fiatalok végérvényesen véget ért, és azzal szembe-sülünk, hogy fiatalkori álmaink valószínűleg soha nem fognak valóra válni. Olyan krízis ez, amelynek során eddigi életünk egész értékszemléletét kérdőjelezzük meg.

A mai kognitív tudomány pontosan ebben az életszakaszban van: a megismeréstudomány jelenleg súlyos identitásválságban

szenvet. Egyrészt az idegtudományok fejlődése folyamatosan azzal fenyeget, hogy a kognitív tudományból kognitív idegtudomány lesz. Másrészt az eredetileg az interdiszciplinaritását büszkén vállaló és gyakran azzal kérkedő megismeréstudományból szép sorra egyre több tudományterület kopik ki: a mai kognitív tudományt már nem lehet őszintén leírni úgy, mint öt-hat tudományág (pszichológia, filozófia, idegtudomány, etológia, mesterséges intelligenciakutatás, nyelvtudomány) közös projektjét, ahol egyik tudományág sem meghatározó jelentőségű, hanem éppen az egymástól átvett fogalmi keret és kérdésfelvetések adnak új irányvonalat a kutatásnak. A mai megismeréstudományból gyakorlatilag teljesen kikopott a filozófia és többnyire a nyelvtudomány is – Pléh Csabának igaza van, amikor a megismeréstudomány pszichológizálásáról beszél (15.). A tudományokon átívelő interdiszciplinaritás ma már nem sokkal több, mint szlogen.

Ez a változás a megismeréstudomány uniformizálását is jelenthette volna, de nem így történt. Sőt, ma olyan mértékben fragmentált ez a tudományterület, hogy egy kutató nagyon ritkán tudja – és a legtöbb esetben nem is akarja – követni, mi történik a sajátján kívüli kognitív diszciplínákban. Ez a specializálódás bizonyos tekintetben természetes, és lehet a tudomány komolyodásának és beérésének is tekinteni: a szerepek leosztódtak, minden kutató a saját, viszonylag keskeny területén próbál eredményeket produkálni. De emiatt elveszett a kognitív tudomány hajnalára jellemző hozzáállás, amikor az emberi (és állati) elméről szóló minden új eredmény potenciálisan fontos lehetett csaknem minden más tudományterületen.

Ennek megfelelően a megismeréstudományi kérdésfelvetések is megváltoztak: ma már

nagyon kevesen próbálnak átfogó elméletet adni arra, hogyan működik az emberi elme. Míg a szimbólummanipuláció és a konnekcionista alternatíva is ilyen általános átfogó elmélet volt arra, milyen is az emberi elme architektúrája, ma már nagyon kevesen gondolják, hogy akár szükséges, akár lehetséges lenne egy általános elv, amely a gondolkodás minden aspektusát megmagyarázza (ez alól egy kivétel van, az elme bayesiánus megközelítése, de ezt az irányvonalat Pléh egyáltalán nem tárgyalja).

A kognitív szemlélet megjelenése igen erősen összekapcsolódott a behaviorizmus bírálatával, amely szerint az emberi elméről semmi mást nem tudhatunk, csak azt, hogy adott ingerekre hogyan reagál. A mai megismeréstudomány több irányzata (amelyek leginkább az „enaktív” címkével jellemzik magukat) azonban direkt visszatérést szorgalmaz a behaviorizmushoz. Megkérdőjelezi a reprezentáció fogalmát az emberi elme megértésében és a percepció és akció dinamikus összhatásaként, az elmét továbbra is fekete dobozként tekintve próbálják megérteni viselkedésünket. Ha ezt a szemléletet is a kognitív tudomány részének akarjuk tekinteni, akkor teljesen át kell értékelni, mit is jelent a kognitív tudomány.

Ezek miatt a változások miatt igazi válságban, *midlife crisis*-ban van a megismeréstudomány. És emiatt 2014-ben sokkal nehezebb bevezetést írni ehhez a tudományterülethez, mint 1998-ban volt. Pléh Csaba új könyve azonban bámulatra méltó rendet vág ebben a kaotikus helyzetben. Ez leginkább annak köszönhető, hogy már az eredeti könyv is nagy hangsúlyt fektetett a kognitív tudomány pszichológiatörténeti előzményeire és kontextusára. Amit a kognitív tudomány különböző új hullámai radikálisan új megközelítésként reklámoznak (például a szociális dimen-

zió hangsúlyozását vagy az érzelmek kitüntetett szerepét), azt Pléh valódi tudománytörténeti helyén tárgyalja, mint egyáltalán nem radikálisan új, hanem évtizedes vagy néha évszázados múltra visszatekintő gondolati fejlődés részét. Ezzel Pléh – soha nem hivalkodóan vagy lekezelően – szépen helyére teszi ezeket az új irányzatokat, amelyek az egész kognitív szemlélet forradalmi megújítását célozzák meg.

A kilencvenes években a kognitív tudomány két hullámáról beszéltünk – ez a narratíva Pléh eredeti kötetében szépen kivehető. Az első hullám a klasszikus kognitívizmus volt, amely szimbólumok manipulációjának tekintette az elme működését. A második hullám ezt a fogalmi keretet kérdőjelezte meg: tagadta, hogy az elme alapelemei szimbólumok lennének, vagy hogy az elme működése ezek manipulációján alapulna (a konnekcionizmus elmélete jó példa erre). Bár ez a két „hullám” akkor nagyon különbözőnek látszott, legalább a következő két kérdésben közös nevezőn voltak. Egyetértettek abban, hogy az elme működését a reprezentáció fogalmával kell megközelíteni (a kérdés az volt, *milyen fajta* reprezentációk ezek) és abban is, hogy ezek a reprezentációk a fejünkben vannak. A kognitív tudomány harmadik hulláma mindkét előfeltevést megkérdőjelezi.

A kognitív tudomány harmadik hullámát sokan úgy írják le, hogy az lefelé és kifelé tekint. Lefelé, tehát az idegrendszeri részletek felé: az elmúlt húsz évben az idegtudományok technikája óriásit fejlődött, és eredményei direkt módon befolyásolják a magasabb szintű kognitív elméleteket. Egy példa: makákók agyában sikerült olyan idegsejteket azonosítani, amelyek két esetben tüzelnek: ha a makákó egy fajta akciót hajt végre, vagy ha a makákó ugyanezt a fajta akciót figyeli meg. Ezt az

idegtudományi eredményt a szociális megismerés kutatásánál értelemszerűen fontos figyelembe venni. Pléh Csaba új könyvében talán a legfeltűnőbb változás a korábbi verzióhoz képest éppen ennek a „lefelé tekintő”, az idegtudományokat komolyabban vevő megközelítésnek a jelenléte (különösen fontosak a neurális plaszticitásról és a tudat idegtudományi megközelítéséről szóló alfejezetek).

A kognitív tudomány harmadik hullámát szintén jellemző kifelé tekintés azonban csaknem teljesen hiányzik Pléh új könyvéből. E kifelé tekintés legfontosabb aspektusa az, hogy az elmét a testbe beágyazva és folyamatos akcióban kell vizsgálni. Ez azonban azt is jelenti, hogy az elme vizsgálata nem a fejünkben zajló folyamatok vizsgálata és nem a megismerést lehetővé tevő reprezentációk vizsgálata. Többen kimutatták, hogy a lefelé és a kifelé tekintés a kognitív tudományok e harmadik hullámában nem igazán összeegyeztethető: ha komolyan vesszük az idegtudományokat, akkor a fejünkben zajló folyamatokra kell hogy koncentráljunk, ami nem teszi lehetővé a „kifelé tekintést”.

Pléh Csaba egyértelműen a lefelé nézés mellett és a kifelé nézés ellen döntött ebben a könyvében. Emiatt nyilván kritizálni fogják mások – a kifelé tekintés Magyarországon, mint a kontinentális Európa sok más országában is, meglehetősen divatos. Szerintem viszont ez a vízió a könyv egyik legnagyobb

erénye. Tankönyvtől meglepő módon Pléh ezzel a kognitív tudomány *midlife crisis*-ára ad megoldást. A harmadik hullámból az idegtudományok szerepét érdemes beépíteni a kognitív tudományba. De a kognitív tudományt továbbra is a reprezentációk vizsgálatának és a fejünkben levő reprezentációk vizsgálatának érdemes tekinteni – azok a megközelítések, amelyek megkérdőjelezik a reprezentáció fogalmát és ezzel a behaviorizmushoz való visszatérést hirdetik, vagy múlt divatnak tekinthetők, vagy nem képezik részét a kognitív tudománynak. Mindezt nem kérkedve, vaskalaposan vagy kioktatóan teszi a szerző, hanem pusztán azzal, hogy a kognitív tudománynak milyen új fejleményeit tárgyalja, illetve nem tárgyalja.

A jó történész csak a fontos mozzanatokat veszi be a narratívájába, a kevésbé fontosabbakat figyelmen kívül hagyja. Pléh Csaba – aki persze nem csak pszichológus és nyelvész, hanem pszichológiatörténész is – ezt a módszert alkalmazta a kognitív tudomány jelenének leírására. Pléh víziója a kognitív tudomány jelenéről sokkal rendezettebb, kevésbé kaotikus és kevésbé *midlife crisis*-os, mint ahogy az legtöbbünk számára tűnik. (*Pléh Csaba: A megismeréskutatás alapjai. Az embertől a gépig és vissza. Budapest: Typotex, 2013.*)

Nánay Bence

University of Antwerp, Cambridge University

A gyengék fegyvere és fegyverhordozója

A mintegy ötszáz oldalas kötet a nemrég leköszönt ombudsman fegyveres harcáról szól, amelyben a gyengékért – így cigányokért, melegekért, környezeti ártalmakkal terhelt

övezetek lakosaiért, fogyatékkal élőkért, közfoglalkoztatásban nélkülözőkért, hajléktalanokért, rabokért, menekültekért és a családjuk nélkül vándorló kamaszokért, a kilakoltatottakért és a hóban ragadt utasokért tett jogi lépéseket. A kiszolgáltatottság ezer arcát mutatja meg a mai és a tegnapi Magyarországon, akik közt alig akad középosztálybeli,

legfeljebb a hólepte autókban ült pár olyan ember, akiket meleg otthon, aggódó családtagok és a kedvenc ételük várt. Az írások elsőprő többsége a *Magyarország alulnézetben* címet is kaphatta volna, a tanulság ugyanaz lenne: a gyengéknek van csak szükségük a jog fegyverére. Az ínségesek, a leselejtezettek, a nyomorgók, a konszolidált polgárok rendjét és érzékszerveit zavarók, a társadalmilag funkció nélküliek azonban még erre a fegyverhasználatra is csak segítséggel képesek. Ezt vállalta fel a politológus professzor és csapata, akik közül a huszonnét szerző átlagosan mintegy három évet töltött a joggyakorlatban, mielőtt az ombudsman hivatalához csatlakozott. Az életrajzuktól az is kitűnik, hogy a fiatal csapatban öt munkatárs tudományos fokozattal is rendelkezik, tehát a fegyverforgatás elmélete is érdekli őket, nem csak a gyakorlata. Ezt bizonyítja, hogy a kötet függelékében az ombudsman megbízási ideje alatt (2008–2013) készült egyéb tanulmánykötetekről is röviden tájékoztatást adnak. Érezhetően fontos volt tehát a tágabb közvéleménynek is felmutatnia, milyen a magyar valóság a biztoshoz érkezett panaszok és a vizsgálatok alapján.

A kiadványok és maga a tanulmánykötet sem kapható a könyvesboltokban, mert csak a szponzorok hozzájárulásával és puritán kivételben, kis példányszámban készülhetnek el a hivatali szűkös keretből. Vajon miért nincs arra közpénz, hogy a biztos közérthető jelentéseit, ajánlásait minden hivatalban, iskolában, civil szervezetnél olvasni lehessen? Ha már a parlamenti ombudsman-beszámolókat évekig halogatják, mert más fontosabb kérdés van ott napirenden, legalább a diákok, foglárók, bírósági végrehajtók, rendőrök, szociális munkások, ügyvédek, telepfelszámolók és újságírók szembesüljenek azzal, hogy az eu-

rópai átlaghoz képest (17%) a hazánkban nemük, fajuk, szexuális irányultságuk, koruk vagy fogyatékoságuk miatt másfélszer annyi embert diszkriminálnak (24%) az *Eurobarometer* (2012) felmérése szerint. A társadalmi érzékenységet és a sokféle élethelyzet, életforma elfogadását pedig tanulni kellene, például ilyen jogvédői jelentések alapján.

Bár nem volt egyedül a jogvédelmi harcban, az Egyenlő Bánásmód Hatósághoz, a Független Rendészeti Panasztestülethez, az adatvédelmi hatósághoz (NAIH) és az Oktatási Jogok Biztosa 2012-ben kapott 13 ezer ügyének több mint felét az alapjogi biztos kapta meg. Ennek ellenére kevés a sikerélménye, mert 352 jogsértést feltáró (elsősorban az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, a gyermeki jogokat, az egészséges környezethez és az oktatáshoz való jogot), és azok kiküszöbölését, megelőzését célzó javaslatát csak tucatnyi esetben fogadták meg, korrigálták a jogszabályokat, intézményi működést átfogóan. Például legutóbb, amikor az Alkotmánybíróság alkotmányellenesség miatt megsemmisítette a fogva tartottak egészségügyi ellátásáról szóló azon rendelkezést, miszerint a rabnak nincs önrendelkezési joga, nem utasíthatja vissza az egészségügyi ellátást, mint bármely más beteg. A többi esetben vitatkoztak, mellőzték vagy csak egy-egy ponton fogadták el javaslatait. De a siker abban is mérhető, ha többen tudnak arról, hogy a több mint félmillió hazai fogyatékos zöme nyomorog és másodrendű polgárnak érzi magát, mert nem kap munkát, vagy gondnokság alá helyezik, totális intézményekben vegetál a támogatott döntéshozatal helyett. A köz munkások százezres és a munkát keresők mindenféle munkaügyi és szociális ellátásból kiesett háromszázszázres csoportjáról nem vettek tudomást, amikor leírták a Nemzeti Hitvallás-

ban: „Valljuk, hogy a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye.”

A bevezető társadalmi elemzések akkor telnek meg étellel, amikor a panaszbeadványok alapján tematikusan összegzik egy-egy társadalmi csoport kiszolgáltatottságát. Szív-szorító olvasni, hogy a közmunkások 2013 januárjától teljes munkaidőben dolgozva 75 500 forintot kapnak, de harcolni kellett azért, hogy betartsák a bér kifizetésére vonatkozó szabályokat, azaz havonta és ne hetente vagy/és rendszertelenül kapják meg ínségbérlüket, hogy ne zárják ki a közfoglalkoztatásból azt, akinek az udvara nem elég rendezett, vagy nem járattja a gyerekét iskolába, mert buszjegyre sem telik. A szabálysértési törvény száraz betűi 2202 embert stigmatizáltak, mert hajléktalanság miatt kezdeményeztek ellenük rendőri intézkedést, közülük 1037 embert bírságotak meg, és legalább huszonnégy esetben változtatták át a pénzbüntetést letöltendő szabadságvesztésre úgy, hogy az érintetteknek nincs se pénzüik, se hajlékuk. A hajléktalanok pedig úgy tudják, csak naponta egyszer vehetnek igénybe szociális ellátást, így a parkban üldögélnek (karfás) padon, vacognak, majd elmennek ebédelni, de nem mennek a nappali melegedőbe, mert akkor ugrana az evés. A homályos szabályozást az om-

budsman feszegeti, akárcsak azt, hogy nyisson ki végre a Gyáli úti fertőtlenítő fürdő, legyen végre pénz a rendőri, igazságügyi intézkedések helyett a szociális ellátásra.

A kötet a láthatatlan emberekről szól, akik ugyan köztünk élnek, de ha egy-egy tiltakozás eljut a nyilvánossághoz, azt egy másik hangosabb esemény elnyomja. Társadalom- és jogtörténeti elemzők, joghallgatók, politikusok és kutatók nagy haszonnal forgathatják, mert a tanulmányok teli vannak friss hazai és nemzetközi kutatási adattal, ábrával, forrásokkal. A megsegített panaszosokon kívül a társadalomtudósoknak kínál vigaszt a kötet, mert elősegíti a diskurzust a kutatók között, valamint új elemzésekhez, terepmunkához, pályázatokhoz és tanulmányíráshoz ad kifogyhatatlan inspirációt. Az a kérdés csak, hogy megéri-e az a pár forint, amit az egészségügyi, szociális, oktatási kiadások kurtításával spórolunk, hogyha azt majd börtönökre, gondnokokra, elzárásra és menekültügyi őrizetre konvertáljuk. (*Hajas Barnabás – Szabó Máté (szerk.): Pajzsuk a törvény – Rászoruló csoportok az ombudsmani jogvédelemben. Budapest: Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2013.*)

Tóth Judit

Szegedi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék